

nížším, nedovedl člověk rozvažovati upoutané síly přírodní; a odtud pocházel nízký stupeň hospodářství a nedostatek blahobytu.

b) Pokrok nad stupeň hospodářství pouze osobujícího:

I. Náuka užitečnosti.

§. 98. Původ poznávání jejího.

Jak dlouho trvalo hospodářství osobující u národů rozličných, nedá se s jistotou určití. Pokrok lidský klesl si dráhu velmi z povolna; veškerá vzdělanost jest plodem nouze a potřeby lidské, an člověk od přirozenosti jest tvorem lenivým a netečným; miliony tvorů lidských hospodářů posavad v stavu pradobním: proto můžeme souditi, že kdekoli podnebí tomu poněkud dovolovalo, hospodářství ostávalo na stupni pouhého osobování.

Dějiny nás učí, na jak nízkém stupni stálo hospodářství nejvzdělanějších národů nynějších před jedním tisíciletím. Jdeme-li ještě o jedno tisíciletí zpět, shledáme je na stupni divochů. Palaiontologie dokázala, že člověk již nescíslné věky zemi obývá. Při stavění plynárny New-Orleanské vykopalo se ložisko trávy stepní, jejíž stáří Dowler udává na 1800 let. Pod ním dvouvěká vrstva cypřiši 10' tlustých a 5700 kruhů čítajících, tedy 11400 let stará; pak sloj dubů 1500 let starých; načež následovala tři stejná skupení též tak stará; konečně hluboko pod tím nalezena kostra člověka. S jistotou tedy víme, že 60 tisíc let člověčenstvo obývá zeměkouli. Uvážíme-li, že pokrok zmáhá se v poměru skoro geometrickém, musíme souditi, že větší část nescíslné doby této trvalo hospodářství v stavu pradobním.

Tomu nebudeme se diviti, uvážíme-li, kterak málo vynikal člověk pradobní nad nejdokonalejší v řadě tvorů za ním stojící. Jest na zemi připoután, ano ptáče zaletuje k nedostižným výšinám prostoru vzdušného. Bystrostí jednotlivých čidel, otužilostí, silou, obratností a rychlostí předčí ho nescíslný počet živočichů. Však byť by se člověk co do kolikosti a jakosti čidel nikterak od zvířete nelišil, přece předčí všechny způsobem jich užívání. Ptáci třídy dravců mají zrak daleko bystřejší lidského; však nepodržují představ zorných tak jako člověk. Sokol sedící na vrcholi nebetěné skály pohlíží bystrým zrakem na dalekou krajinu, nevšímá si ale zelení luhů, pestrosti květeny, fantastických stínův: celá pozornost jeho věnována jest malinké myšce, aby jako střela na

ni se vrhnul, jakmile vzdálí se neprozřetelně od prahu svého. Jinak člověk. Zrak náš není daleko tak bystrý jako sokolí; za to ale podržujeme představy v duši utkvělé, což jest základ vyššího poznávání.

Jiná výhoda, kterouž má člověk před zvířetem jest ta, že užívá čidel stejnoměrně, zvíře však jednostranně, a že tedy představy citů v duši utkvělé jsou bohatší a rozmanitější nežli u zvířete. Zvíře bystří toliko ona čidla, jichž hlavně potřebuje k dosažení kořisti. Zrak a sluch, kteréž ze všech smyslů ku vzdělání nejvíce přispívají, jsou zvířeti méně důležitý nežli čich. Pes vidí předměty lépe než my; však představy, jež má o barvách a způsobách jsou nedokonaly. Jelikož si pamatuje dle čichu, zanedbává smyslů ostatních. Podobně to s chutí. Člověk vzdělávající smysl tento na újmu ostatních, ostává co do vzdělání více méně na stupni zvířete. Má-li duševně pokročiti, zapotřebí, aby potlačil dříve a obmezil smysl onen, kterýž by jinak rušil rovnováhu všech. Takto vzděláváme vlohy zvířat domácích; a mnohá z nich pokročila již na podivuhodný stupeň dokonalosti. Vzpomeňme jenom proslulého Bari Sv. Bernardského, kterýž za živobyetí svého zachránil přes 40 lidem život. Proto nerozhoduje toliko vyšší neb menší bystrost smyslův, alebrž hlavně a především pořad a všestrannost jich užívání a vzdělávání; a *byť člověk co do bystrosti toho kterého čidla byl od ostatních tvorů předstížen, přece vyniká nade všechny způsobem jich upotřebení a vzdělávání, kteréž směřuje k rozvoji života duševního.*

Náhled můj nevyvrátí, kdož by poukázal na pud zvířecí, kterýž má býti mnohem vyvinutější, nežli člověka. Hleďte jen, praví mnohý, kteraký bídný útulek má proti nehodám povětrí člověk pradobní ve vyhrabané jámě, kdežto zručná včelka staví si pohodlný byt, a čiperný mravenec sotva zrozen s chutí pomáhá při stavbě paláce svého. Příčina úkazu tohoto, neleží, jak někteří mylně soudí, v rozličných mohútnostech duševních, nýbrž v ústroji tělesném a hlavně v uspořádání čiv mozkových a nikoli v jakési převaze vloh duševních. Celý ústroj čivní, zprostředkující přechod představ dojmů vnímaných k činnosti, jest mnohem jednodušší, než u člověka a čivy čitné přecházejí v čivy činné neprostředněji v mozku zvířecím, než u člověka. U zvířectva není pobídky, rozpaku, úmyslu, rozmyslu a uzavření; není ale též života duševního. Zvíře si ovšem rychleji zaopatřuje přístřeší, než člověk; však významnavše se stavbou bytu svého ani včela ani mravenec

nemohou pokročiti výše. Člověk jest nadán ústrojem mnohem složitějším, tak že dojem osvědomeňný rozmanitě musí na se bráti proměny, nežli objeví se co atom činu. Proměny tyto tvoří obsah myšlení, ku kterémuž vybízeli člověka nedostatky, s kterýmž ho všemoudrý Bůh postavil na divadlo světa. Nedostatek přiměl ho k tomu, aby skoumal přírodu a povahu věcí, k čemuž nebyli nuceni tvorové ostatní; tak že v čem by se zdál býti zkrácen naproti ostatnímu tvorstvu, sesílilo dle nevyzpytatelné moudrosti boží zdroj jeho povýšení a nekonečného pokroku. Jsa nucen skoumat přírodu, poznával, že některé věci k příjemnému slouží a sice buď neprostředně, jako pokrm a nápoj, buď prostředně, jako trpký lék, a jiné zase k nepříjemnému buď neprostředně, jako vosí žihadlo, buď prostředně, jako sladký jed. Na základě poznávání dělil věci na užitečné a škodné. K nabývání prvnějších směřovala hospodářská činnost jeho již pradobní. Přemýšlel o cestách k cíli vedoucích a naleznuv je povznesl žádost až na stupeň vůle, kteráž dle míry užitečnosti poznané jevila se u větší neb menší ráznosti a kterážto, vyjmouc překážky nepředvídané, k cíli vesti musila, an by člověk nechtěl, kdyby ustál dříve, nežli výsledkem korunoval dílo.

Mohla by se mi učiniti námitka, že schopnosti užitečného od škodného rozeznávání nadána jsou též zvířata, stojící jenom na stanovisku hospodářství osobujícího, že tudíž hospodářství lidské poznáváním užitečnosti naň ještě nepředčí. Však rozeznávání mezi užitečným a škodným neděje se u zvířat na základě nějakého volení duševního, alebrž pouze na čichu; a v tom vězí rozdíl, proč rozeznávání ono téhož nemá výsledku u zvířat, jako u člověka. Náhled ten shoduje se s tím, kterýž jsem pronesl nahoře, že totiž čich ovládá veškerou smyslnost zvířecí právě tak, jako zrak lidskou. Jak důležitý to rozdíl, naznačuje již smysl slova *názor*, označujícího pojem následku pocitu zraku. *Názor* jest základ a původ představ, pojmů, myšlení, poznávání a volení. Byť tedy zvíře užitečnost poznávalo jako člověk, přece jí nepoznává jako člověk, a proto jsem pravil, že *spůsobem* poznávání užitečnosti pokročilo hospodářství lidské nad stupeň osobujícího.

§. 99. Spůsoby užitečnosti.

Užitečnost předpokládá stránku člověka trpnou, totiž citlivost příjemnosti nebo nepříjemnosti, a stránku činnou, totiž snažlivost, aby se vyhnul této a onu rozmnožil — aby se uspokojil. Po us-

pokojení svém touží každý člověk. Jest to zájem osoblivý, puď přirozený, vložený v nás Bohem samým; jest to vůle, kterouž nesmíme míchati se sobectvím.

Aby člověk došel užitečného, nemá vždy zapotřebí namáhání. Přichází k cíli maně — štědrostí přírody, kteráž mu slouží zdarma, hmotou a silami svými, poskytuje mu takto předměty užitečnosti bezděčné. Namnoze musí ale přiložiti rukou, aby přišel k cíli žádoucímu, nabýváje takto předmětu užitečnosti nebezděčné. Bastiat nazývá první „utilité gratuite,“ druhou „utilité onéreuse“.

Tak n. p. chovají Čechy v lůně svém nesmírná ložiště kamenného uhlí, kterýmiž by mohly zásobovati celou Evropu na tisíce let. Uhlí toto neslouží nám bezděčně. Aby nám sloužiti mohlo, zapotřebí, aby se otevřely doly, vystavěly budovy s nimi souvislé a sice jak na dni tak pod zemí; vůbec zapotřebí notné práce, nežli možná jím zatopiti anebo roztaviti kus železa. Dokavad člověk nevěděl o užitečnosti nerostu tohoto v zemi uloženého, byl mu tak málo prospěšný jako jest posavad ostatním tvorům zemským. Však i když poznal užitečnost jeho, bylo mu velmi málo platno, pokud nedovedl přemoci odpor přírody, stavící se mu mezi nabídku a poptávku. Odpor ten vybízeli ducha k přemýšlení o prostředcích, kterýmiž by cíle došel. Naleznuv jich, chutě se dal do práce, kopal doly, stavěl stroje a vyváží nyní toliko v Čechách as k 16. mil. centů ročně. Tato užitečnost nebezděčná uhlí našeho poroste tím více, čím více zmáhati se bude moc naše nad přírodou, čím lépe podaří se nám krocení sil její, jako tíže, spojitosti atd. vlastní zbraní její, totiž stroji zhotovenými z její hmoty, kteráž ona sama pohybovati musí jako vodou, parou, tíží atd. Proto můžeme vyměřiti užitečnost též co míru vlády člověka nad přírodou, došedše takto výměru shodujícího se s prvním ekonomistou věku našeho, totiž s Carey'm.

S t a t k y.

§. 100. Pojem a spůsoby statků.

Každá věc užitečná jest statkem (richesse, commodity). Statky jsou tudíž prameny užitečnosti a užitečnost není ještě statkem. Statky nehmotné národní, jako jednotu národní, moc politickou, samosprávu, rovnoprávnost a j. sluší rozeznávati od užitečnosti,

kteřouž dávají národu, tak dobře, jako statky hmotné, n. p. hory, lesy, moře, bohaté doly, splavné řeky a j. od užitečnosti jejich. Užitečnost vyplývající ze zdravé soustavy tělesné, umění, vědomostí a práce sluší rozeznávat tak dobře od soukromých, nehmotných statků těchto, jako sluší činiti rozdíl mezi soukromými statky hmotnými n. p. pohodlným příbytkem, nástrojem hudebním, slovníkem a j. a užitečností jejich.

Z toho jde, že práce jest též statkem, a mylen jest náhled školy manchesterské, že „není to vlastně práce sama, již sluší nazývat užitečnou, jelikož by jinak užitečnost ukončila se s prací samou, anaf práce sama při vyhotovení výrobku se tráví a užitek jenom ve výsledku trvá“. Ležif zajisté ve slovech samých *contradictio in adjecto*; nebo co se může ukončiti, musilo počítí, a proto jest práce aspoň užitečnou pokavad neskončila.

Rozeznává se více způsob statků.

α) Dle podstaty věci, z níž užitečnost plyne, jsou statky:

α¹) *nehmotné* čili duchovní n. p. zdraví, síla, vlohy, umění, vědomosti, pohledávky a j.

β¹) *hmotny* čili tělesny n. p. obydlí, kladivo, kniha, zbraň hory, lesy, doly a j.

β) Dle původu svého jsou statky:

α¹) *podmětné, vnitřní, svobodné* čili *osobní*, t. j. takové, které nosí člověk v sobě n. p. pod α α¹ pojmenované.

β¹) *předmětné, vnější, nesvobodné* čili *neosobné* t. j. takové, kteréž nalezá člověk v předmětenstvu. Tyto jsou opět:

α²) *přirodní*, n. p. světlo, teplo, vzduch, voda, elektřina a j.

β²) *společensky* čili pospolitostí zabezpečené, mezi nimiž rozeznává se zase více druhů. Jsou

α³) *bezplatny*, jakéž nabýváme ochotou, přátelstvím a láskou,

β³) *platny*, jakéž nabýváme závazkem právním, n. p. dawkami, poplatky a j. a

γ³) *výrobky*, t. j. všecky které nabýváme výrobou technickou.

γ) Dle zúčastnosti užitečnosti jsou statky:

α¹) *osoblivy*, t. j. v určité době jenom jednomu pánu sloužící n. p. péro, flétna, kabát a j.;

β¹) *obecný*, t. j. v určité době více pánům jistého kruhu sloužící, n. p. knihovna, obydlí, divadlo, povoz a j.;

γ¹) *všeobecný*, t. j. v určité době celému člověčenstvu sloužící, n. p. vzduch, světlo a j.;

δ) Dle právního poměru k osobě jsou statky:

α¹⁾ nepřivlastněny,

β¹⁾ přivlastněny; a ty opět buď

α²⁾ nezcizitelný, n. p. mešní roucho, ostatky svatých a j., buď

β²⁾ zcizitelný.

ε) Dle poměru svého k místu, jakéž zaujímají, jsou statky:

α¹⁾ movity,

β¹⁾ nemovity. Konečně

ζ) dle osoby vlastníka jsou statky:

α¹⁾ *soukromy*, nalezající se ve zvláštním vlastnictví jednotlivců; buď

β¹⁾ *státní*, t. j. patřící zosobněné jednotě všech občanů státních.

η) Dle zvláštnosti účele, ku kterémuž je člověk hodlá obrátiti, jsou statky:

α¹⁾ *hospodářské*, kterýchž domáhá se člověk k vůli rozmnožení jmění svého;

β¹⁾ *duševní*, po nichž baží člověk k vůli nabytí vzdělanosti, a

γ¹⁾ *společenské*, kamž náleží i hospodářské i duševní, mají-li sloužiti jedny k dosažení druhých.

Mezi spůsobami těmito jest v hospodářství politickém zvláště důležitě rozvržení statků v hmotné a nehmotné, o kterémž zvláště pojednám v článku následujícím.

§. 101. O statech hmotných a nehmotných zvláště.

Škola manchesterská, vyloučivši statky nehmotné z hospodářství politického, vyhlásila práci, statky nehmotné tvořící, za nevyrobnou. Nauka tato jest naskrze mylna a vědou naprosto vyvrácena. Jelikož u nás o věci této psal Dr. Fr. L. Rieger („O statech a pracích nehmotných“. V Praze 1850), zmíním se o ní toliko krátce.

P. spisovatel dokázal v spisu onom:

1. že práce tvořící statky nehmotné jest výrobná; a

2. že vyjádření „statky duševní“ jest toliko obrazno, a že statky tyto nejsou předmětem hospodářství politického.

Věta první jest správná nade všecku pochybnost; však důkaz podaný odporuje větě druhé. S obsahem věty druhé nemohu souhlasiti nikterak.

Příčina, pro níž Smith prohlásil nevyrobnost prací nehmotných, nespočívá v tom, že by přehlídl, že jest nehmotná práce

učencova a podnikatelova k výrobě rovněž tak potřebna, jako práce svalů dělníkových, nýbrž zakládá se na důslednosti myšlení badatele tohoto. Hospodářství politické jest mu totiž vědou o hmotných statcích, a sice o jich výrobě, rozčástení a zpotřebě. „K výrobě statků zapotřebí tři výrobných sil: přírody, práce a kapitálu“. Dokud síly výrobné jsou nečinny, nazývá je silami prázdníci; a jako uznal kapitály prázdníky za nevýrobné, musil důsledně vyhlásiti i práci nevyrobějící statků (pod nimiž rozumí vždy jenom statky hmotné) za nevýrobnou. Jest to ovšem omyl. Omyl ten svědčí ale o přisnosti myšlení proslulého Skota, jenž postavil se raději v přímý odpor se zkušeností, než by uchýlil se o vlas od důslednosti soustavy své.

J. B. Say, nejsa důsledným jako Smith, podržel posavadní sajm (šablonu) hospodářství politického, totiž co nauky jednající o výrobě, rozčástení a zpotřebě statků hmotných, a vtěsnil do ní též výrobnost práce nehmotné. O důvod nebyl na rozpacích: vždyť prý jsou práce nehmotné placeny statky hmotnými! Patrně, že umělec hmotného statku, co odměnu za uspokojení krasochuti zpěvem, hrou, nebo přednáškou svou obdržného, sám nevyrobil, nýbrž že statek ten jenom pána svého změnil!

Náš p. spisovatel jest příliš důmyslným, než aby užil důvodu Say'ova. Odůvodnil výrobnost práce nehmotné naproti Smithovi tím, že jest k vyrobení statku (kterýmž vyrozumívá vždy toliko hmotný statek) zapotřebí vedle práce svalové i práce nehmotné. Však na jedné straně nenazývá Smith práci *takových* nevýrobnými, pojmenovávav nevýrobnými toliko práce vyrobující statky *nehmotné*; a na druhé straně, uznav nutnost účastenství práce nehmotné při výrobě statků hmotných a oprávněně místo její v hospodářství politickém, co důležitého totiž činitele výroby (§. 30.), neměl p. spisovatel náš vyloučiti z vědy naší statky nehmotné, mezi něž náleží přece práce nehmotná! Vzdor vadě té vyhnul se nejenom omylu Say'ově, nýbrž třemi řádky určil jasně a správně záhadný poměr prací nehmotných k hospodářství politickému, pravě, že „náleží duch lidský s pracemi svými do oboru hospodářství politického jen potud, pokud jest činitel její, nikoli ale jako předmět výroby“. Měl učiniti ještě jenom jediný krok a vysloviti, že *statky nehmotné vůbec patří do oboru hospodářství politického, pokud nejedná se o jich tvoření, nýbrž o vliv, jakýž mají na výrobu statků hmotných* — a byl by objevil pravdu úplnou.

Však výměr hospodářství politického J. B. Say'em podány, že jest totiž vědou pátrající a stanovící pravidla, dle nichž statky hmotné povstávají, rozdělují se a hynou (§. 34), zdá se že přiměl důmyslného jinak spisovatele našeho k vyloučení statků nehmotných. Oproti tomu sluší uvážiti, že hospodářství politické, co soustavná vědomost zákonů, dle kterýchž hospodařiti máme, chceme-li dojíti hmotného blahobytu (Úvod k soustavě mé §. 2.), již dle pojmu svého statků nehmotných vyloučiti *nesmí*, jelikož duch lidský s nehmotnými statky svými, k výrobě jich naprosto nehledě, *nejmocnější jest pákou nejenom blahobytu nehmotného, nýbrž i hmotného.*

II. Náuka hodnot.

§. 102. Důležitost nauky o hodnotách.

Vedlé pojmů hospodaření, užitečnosti a statku jest pojem „hodnoty“ nejdůležitějším celé vědy, jelikož na něm se zakládají zásady, dle kterýchž oceňujeme síly výrobné a veškeré snahy hospodářské. Důležitost tuto cítil Bastiat, když pravil, že „hospodářství není leč dlouhým výkladem pojmu hodnoty.“ Abysí nepozbyl trpělivosti a nepohrdl předmětem na první pohled suchopárným, však pro politické hospodářství neméně důležitým, než jest slabikování pro čtení, sčítání pro počtařství, klíč pro harmonii hudební: uvádím zde hned několik důsledností, k jakýmž dospělo se již na základě nauk hodnot ve vědě naší. „Hodnota není nehmotna!“ Tak soudili fysiokrati a Smith. Oni nazvali „třídami neplodnými“ (classes stériles), Smith pak „třídami nevýrobnými“ (unproductive laborers) dobré tři čtvrtiny obyvatelstva, jichž práce nevtělují se v nějakou věc hmotnou a nezůstávají výsledku, jež by lze bylo prodati nebo vyměnit. Horal zhotovující pišťaly po krejcaru jest tedy výrobným; Paganini, jenž houslemi za večer sta si vydělal, jest nevýrobným! Nožič, jenž zhotovil nástroje lékaři očnímu, jest výrobným; tento vykonav uměleckou operaci, kterouž zachránil člověku největší poklad, oko, jest nevýrobným!

Rozeznáváno hodnotu v potřebě naproti hodnotě ve výměně, kteréžto protivěti předpokládá hodnotu co vlastnost předmětu. Je-li ale tomu tak, pak tvoří příroda hodnoty; a Proudhon byl oprávněn tázati se „komu patří nájemné z pozemků? Bez pochy-